

1. ‘Living labs’ – lerende netwerken in landbouw, voeding en groene ruimte

De symposiumcommissie

VIAS

e-mail symposium@vias.nl

1.1 INLEIDING

Succesvolle ondernemers in de agrarische sector laten zien dat het mogelijk is om bij toenemende druk van markt en omgeving in Nederland een concurrerend bedrijf te exploiteren. Om deze ondernemers en andere ondernemers te kunnen helpen, is er een nieuwe vorm nodig die enerzijds gericht is op het versterken en ondersteunen van het ondernemerschap en anderzijds op het genereren van kennis die antwoorden geeft op de problemen en de kansen van de toekomst. Een nauwe samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid is daardoor essentieel. In het verleden was het OVO-drieluik (Onderzoek, Voorlichting en Onderwijs) erg succesvol. Mede daardoor is Nederland uitgegroeid tot een mondiale grootmacht in productie, verwerking, logistiek en handel van agrarische producten. Voor de toekomst is het cruciaal dat opnieuw een dergelijke succesformule wordt gevonden. Uitgangspunt hierbij is wel dat óók de agrarische ondernemer deel uit maakt van de nieuwe formule om een vraaggestuurde kennisinfrastructuur te kunnen inrichten. Dit draagt bij tot een betere agrarische onderneming, dat leidt tot versterking van de agribusiness.

Een voortdurende focus op kennis en innovatie is een voorwaarde om de steeds nieuwe en veranderende uitdagingen aan te kunnen en bedreigingen om te zetten in kansen. “Ondernemerschap” en “innovatief vermogen” zijn daarom cruciale begrippen. Succesvolle ondernemers maken keuzes met het oog op een goede positie van hun product in de markt, op basis van:

- Een visie op wat hij wil met het bedrijf
- Het kennen van eigen sterkten en zwakten (incl. vakmanschap en

- managementvaardigheden)
- Gevoel voor - en kennis van wat er in de markt en maatschappij gebeurt en gaat gebeuren
- Een evenwichtige balans tussen de economische, ecologische en de maatschappelijke aspecten om de huidige bedrijfsvoering te verduurzamen.

Belangrijk is dat agrarische ondernemers in staat worden gesteld “ondernemerschap” en “innovatief vermogen” te verhogen door inzicht, kennis en kunde te vergroten. Dit is te realiseren door, in samenwerking (bedrijfsleven, kennisinstellingen, onderwijs en overheid), de toegankelijkheid en toepasbaarheid van kennis en vraagsturing in onderzoek centraal te stellen. Was het eerder genoemde OVO-drieluik lineair van opzet (van onderzoek tot gebruik), zo zal de gevraagde nieuwe succesformule veel meer gekarakteriseerd zijn door een netwerkaanpak. Het is ook niet zo dat die succesformule eerst verder uitgevonden moet worden voordat het gaat werken. In de praktijk zien we al veel van die netwerken als paddestoelen uit de grond schieten. Dit was de reden voor VIAS om die ontwikkelingen in dit symposium eens nader onder de loep te nemen. Doel van het symposium is te laten zien welke rol lerende netwerken in de landbouw, voeding of groene ruimte vervullen en op welke wijze informatie- en communicatie-technologie (ICT) hierin een rol vervult. De vraag hierbij is wat de toegevoegde waarde is van ICT aangaande innovatie en kennisbenutting in deze nieuwe leeromgeving? Daarvoor is geprobeerd een uitdagend en enerverend programma samen te stellen, wat hieronder nader zal worden toegelicht.

De insteek tijdens het symposium is zowel toepassings- als techniekgericht. Aan de hand van praktijkvoorbeelden moet het de symposiumbezoekers duidelijk worden hoe het gebruik van ICT in lerende netwerken hun voordeel oplevert. Daarnaast is er ruimschoots gelegenheid zelf te netwerken.

In het vervolg van dit artikel zal het symposiumthema worden toegelicht, waarbij de onderdelen van het programma kort worden ingeleid.

1.2 GEBRUIKERSGERICHTE INNOVATIE EN DE ROL VAN KENNIS EN LEREN

Bij het begrip kennis hebben velen de associatie met wetenschappelijk onderzoek. Dat was ook zo in het OVO-drieluik: onderzoek naar bemestingsdosis-effectrelaties leverde kennis op die vervolgens toegepast kon worden in de praktijk om opbrengsten te optimaliseren. Er zijn drie aspecten te benoemen die de benadering in lerende netwerken of ‘living labs’ anders maken dan het voormalige OVO-drieluik.

Het eerste aspect is dat het doen van onderzoek en het ontwikkelen van kennis eigenlijk omgekeerd werkt: ontwerpen (producten, diensten of systemen) worden in de praktijkcontext uitgetest en kennis wordt daarvan afgeleid. Bovendien is een

belangrijk verschil dat niet alleen de onderzoeker meekijkt met dit uittesten, maar dat het onderzoek vaak ook direct is ingebed in een netwerk van publieke en private stakeholders, waarbij de alle resultaten en effecten direct worden bediscussieerd. Bij lerende netwerken staat het uittesten van ontwerpen wellicht niet altijd centraal en kan het niet altijd automatisch als 'living lab' worden getypeerd, maar heel vaak zal deze combinatie wel aanwezig zijn. De bijdrage van Hans Schaffers van het Telematica Instituut zal hier nader licht op werpen.

Een tweede aspect van 'living labs' en lerende netwerken ten opzichte van het vroegere OVO-drieluik is dat de deelnemers veel meer zelf initiatief moeten tonen om op zoek te gaan naar kennis en oplossingen voor hun problemen waar ze tegenaan lopen. Dat betekent dat ze veel meer een actieve leerhouding moeten ontwikkelen in plaats van afwachten welk advies 'in de boeken' wordt gegeven.

Een derde aspect is dat lang niet iedereen in alle netwerken kan participeren, terwijl je wel wilt dat de ontwikkelde kennis in die netwerken verder verspreid wordt en gaat circuleren, zodat anderen er ook profijt van hebben. Dit is en blijft in de eerste plaats vooral een zaak van menselijke interactie, maar juist hier kan informatie- en communicatietechnologie wel een belangrijke rol in spelen. Deze laatste twee aspecten, het leren en kenniscirculatie, zullen uitgebreid belicht worden door George Beers van de Groene Kennis Coöperatie.

De nieuwe trend van lerende netwerken of 'living labs' wil niet zeggen dat de onderdelen van het OVO-drieluik hebben afgedaan, maar onderzoek, voorlichting en onderwijs krijgen wel een duidelijk andere rol in verschillende contexten.

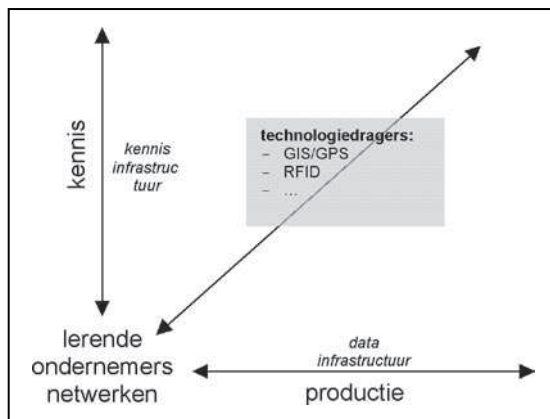

Figuur 1: Abstracte weergave van lerende netwerken van publieke en private partijen waarbij de ondernemer centraal staat

1.3 LERENDE NETWERKEN

Zoals aangegeven in het plaatje dat met de aankondiging van dit symposium al diverse malen is gecommuniceerd (figuur 1), staan in lerende netwerken ondernemers, die succesvol willen innoveren, centraal. Lerende netwerken ontstaan soms vanuit een publiek initiatief (bv. een onderzoeksinstituut al dan niet in opdracht van de overheid) en soms vanuit private initiatieven. Echter, meestal resulteert het in een publiek-private samenwerking en/of financiering. Binnen het domein van landbouw, voeding en groene ruimte zijn veel netwerken bekend, waarin de boer als ondernemer centraal staat. Maar niet zelden gaat dit gepaard met ondernemers uit de andere aangegeven groepen. Zo kun je ook ondernemende onderzoekers, adviseurs, ICT'ers of zelfs ondernemende ambtenaren hebben, die een cruciale rol kunnen vervullen.

In parallelsessie I, organisatie van lerende netwerken, zullen diverse 'living labs' of lerende netwerken vanuit verschillende achtergronden zich presenteren. In het bijzonder wordt ingegaan op de doelstelling van de netwerken, hoe en waarom ze op de huidige manier zijn georganiseerd en welke rol kennis, leren en ICT daarin spelen.

Figuur 2: De verschillende dimensie van lerende ondernemersnetwerken.

1.4 DIMENSIES VAN LERENDE NETWERKEN

Bij het concept van lerende netwerken of 'living labs' kunnen verschillende dimensies onderscheiden worden, zoals weergegeven in figuur 2. Opnieuw zijn de ondernemers in hun netwerk het uitgangspunt. Als horizontale dimensie onderscheiden we de 'gewone' productieketen waarin toegevoegde waarde wordt gecreëerd.

Hierbij worden allerlei data gegenereerd en uitgewisseld tussen diverse partijen, meestal private, maar ook met publieke (o.a. diverse overheidsinstanties). Deze data zijn vaak waardevolle gegevens die informatie kunnen leveren aan de lerende netwerken. Daarvoor is het onontbeerlijk dat deze gegevens makkelijk beschikbaar zijn en

daarom is een goede data-infrastructuur een belangrijke voorwaarde. In parallelsessie III, aansluiting op de keten, zal hier nader op worden ingegaan.

De gegevens vanuit de horizontale dimensie kunnen vaak belangrijke input vormen voor de verticale dimensie: kennis. Op die manier kan bedrijfspecifieke data gekoppeld worden met bestaande beschikbare kennis vanuit onderzoek en andere bronnen, zodat 'adviezen op maat' kunnen worden gegenereerd. Hier zal uitgebreid aandacht aan worden geschonken in parallelsessie II: publiek-private kennisinfrastructuur.

Als resultante van de horizontale en verticale dimensie onderscheiden we diverse dragende technologieën (in het Engels: *enabling technologies*) zoals GIS (Geo Informatie Systemen) met vaak daaraan gekoppeld GPS (Global Positioning System) en RFID (Radio Frequency Identification) en wellicht zijn er meer voorbeelden te noemen. Deze technologieën ondersteunen het genereren van relevante data voor zowel de productie als voor kennisontwikkeling. Dit vergt echter vaak wel specifieke aanpassing in de data- en kennisinfrastructuur. In parallelsessie IV zal nader ingegaan worden op aspecten de ruimtelijke informatie voorziening.

Hieronder volgen nog korte beschrijvingen van deze 3 specifieke parallelsessies.

1.4.1 kennisinfrastructuur (sessie II)

Laagdrempelige toegang tot (bestaande) kennis, advies en 'netwerken' moet een duidelijk accent krijgen, waarbij toepasbaarheid van kennis door de agrarische ondernemer centraal staat. Het is belangrijk om een kennisinfrastructuur aan te reiken die faciliteiten biedt voor:

- vraagsturing: analyse van kennisvraag en -behoefte,
- kennisproductie, kennisdoorstroming en kenniscirculatie

In deze sessie komt dit in diverse praktijkvoorbeelden aan de orde en wordt u aan de hand van prikkelende stellingen actief betrokken bij de afzonderlijke presentaties. De centrale vraag is: 'Hoe kunnen we een publiek-private kennisinfrastructuur realiseren?'

1.4.2 aansluiting op de keten (sessie III)

Tussen ketenpartijen is het inmiddels goede gewoonte om informatie elektronisch uit te wisselen. Uitwisseling van informatie die door méér dan twee schakels in de keten gebruikt kan worden, vraagt om goede afspraken. In deze sessie worden projecten en producten gepresenteerd die zich richten op het bredere gebruik van informatie in de keten. Daarbij worden geheel verschillende benaderingen gekozen.

1.4.3 ruimtelijke informatievoorziening (sessie IV)

De overheid en de agri-keten vragen om eenduidige informatie over de productieomstandigheden: vooral het gebruik van plaats- en tijdgebonden informatie voor registratie en controle neemt een enorme vlucht. Verder biedt de toepassing van geo-informatie op het landbouwbedrijf vooral ook mogelijkheden voor efficiencyverbetering en vermindering van administratie. In deze sessie worden enkele trends gepresenteerd in technologie, toepassing en gebruik van geo-informatie in de landbouw. De sessie

eindigt met een discussie en mogelijk een actie statement.

1.5 HET STIMULEREN VAN SAMENHANG, SAMENWERKING EN DRAAGVLAK TUSSEN NETWERKEN IN LANDBOUW, VOEDING EN GROENE RUIMTE

Er zit dus veel energie in de 'living labs' of lerende netwerken zelf en dat moet vooral zo blijven. Toch kan samenwerking tussen verschillende netwerken zinvol zijn. Allereerst om van elkaar te leren, hoe men bepaalde zaken op verschillende wijze aanpakt. Daarnaast kunnen er ook overstijgende vragen leven, die binnen één netwerk niet kunnen worden aangepakt, zoals bijvoorbeeld op het gebied van een gezamenlijke infrastructuur. Daarvoor is het nodig om draagvlak te creëren.

Dit symposium wil aan deze ontwikkelingen een bijdrage leveren door verschillende netwerken bij elkaar te brengen. Daarnaast zijn ook veel diverse partijen vertegenwoordigd, en zullen aan het eind van de dag voortrekkers van private en publieke geledingen vanuit hun eigen invalshoek statements maken die van belang zijn om draagvlak te vergroten. Op die manier zullen er hopelijk vanuit dit symposium ook nieuwe initiatieven op het gebied samenwerking en het aanpakken van netwerkoverstijgende zaken ontstaan. Pas dan kunnen we werkelijk van een geslaagd symposium spreken. VIAS hoort graag wanneer dergelijke vervolgininitiatieven in gang worden gezet en is ook bereid om deze zo nodig verder te faciliteren met de middelen die tot haar beschikking staan.